

BİR PROPAGANDA ARACI OLARAK DİVAN ŞİİRİ: KIZILBAŞ ÖRNEĞİ*

Gülçiçek AKÇAY**

Öz

Kızılbaş mefhumu, Osmanlı-Safevî rekabetinden sonra ortaya çıkmış, başta dinî ve siyasi olmak üzere geniş bir çağrışım sahası oluşturmuştur. Şii Safevîleri tanımlayan ve mezhep vurgusu içeren Kızılbaş sözcüğü, Sünnî Osmanlı iktidarı terminolojisinde “eşkyâ”, “düşman”, “kâfir” gibi menfi manaları içermektedir. Kızılbaş’ın bu manaları yüklenip yürüttüğü başka mecra da edebiyattır. Biz bu makalede Osmanlı şiirinde bu mefhumun hangi sebepler ve dayanaklarla, nasıl bu anlamları kazandığını tespit etmeye çalıştık. XVI. yüzyıldan başlayarak farklı yüzyılların ve dönemlerin şairlerine ait divanlar taranmış, esas olarak Şii Safevîleri ifade etmekte kullanılan “Kızılbaş/sürh-ser” sözcüklerinin geçtiği beyitlerin genellikle Osmanlı-Safevî çatışması bağlamında söylenmiş olduğu, bu sözcüklerin Şii Safevî toplumu karşıladığı görülmüştür. Yine Kızılbaş zümreyi tarif ve tavsif etmede kullanılan “zındık”, “mülhid”, “Râfızî” ve “Celâlî” sözcükleri divanlarda taranarak bu zümrenin Osmanlı şairi zihnindeki tasavvuru belirlenmiştir. Doğrudan doğruya Osmanlı-Safevî mücadelesinin konu edildiği şiirler dışında sevgili, âşık, rakip, tabiat gibi konular bağlamında söylenmiş şiirlerde bile toplumun zihinsel arka planında yer etmiş olan bu çatışmanın izleri vardır. Şairlerin dinî ve siyasi kimlikleri hakkında bilgi sahibi olmasak bile şiirlerindeki hâkim söylem şairin kendisini Sünnî Osmanlı iktidarı tarafında konumlandığını belli etmektedir. Biz bu makalemizde Osmanlı ideolojisine bağlı şairlerin söylemlerinde, Kızılbaş imgesinin hangi olumsuz çağrışımlarla yer bulduğunu tespit etmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı şiiri, Kızılbaş, Şiilik, Sünnilik, öteki

DIVAN POETRY AS A PROPAGANDA TOOL QIZILBASH EXAMPLE

Abstract

Qizilbash notion emerged after the Ottoman-Safavid rivalry and established a broad connotation field, especially religious and political. The word of Qizilbash describes the Shi'ite Safavid and contains sectarian emphasi . It also contains negative sense like “bandits”, “enemies”, “infidels” in the Sunni Ottoman power terminology. Literature is the another field where these meanings of Qizilbash were used. In this article, we have tried to determine how this notion got these negative meanings in the Ottoman poetry. Starting from the XVI. century, we scanned the divans of poets belonging to different centuries and periods, the

* Makalenin Geliş Tarihi: 02.05.2016, Kabul Tarihi: 15.07.2016

** Yrd. Doç. Dr. Trakya Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Edirne/ Türkiye, gulcicekkorkut@hotmail.com

DOI: 10.12973/hbvd.79.209

couplets that had “ Qizilbash / Surhan-lay”, mainly used to express Ottoman-Safavid conflict, and it has been seen that these words were used to explain the Shiite Safavid society. Moreover, the words like “profane”, “mülhid”, “heretics” and “Celali”, used to describe and depict the Qizilbash society (clan) were scanned in divans and the image of this society in the Ottoman poet’s imagination was determined. Apart from poetry directly about the Ottoman-Safavid, the poetry about “love” “opponent” “nature” etc. has the traces of this conflict that is embedded in the society’s intellectual background. Although we don’t know about the religious and political identity of the poets, the dominant discourse of the poet’s poems reveals that the poet positioned himself on the side of the Sunni Ottoman rule. In this article, we will try to determine which negative connotations the Qizilbash image has in the discourse of poets from the Ottoman ideology.

Keywords: Ottoman poetry, Qizilbash, Shiism, Sunnism, the other

Giriş

Nizâm-ı âlem ülküsü, diğer bir ifadeyle cihana hâkim olma ve yönetme düşüncesi, tarihin hemen her döneminde kurulan Türk devletlerinin ortak hususiyetidir. XV. yüzyıl başlarında Yıldırım Bâyezîd ile Timur; yine bu yüzyılın ikinci yarısında Fâtih Sultân Mehmed ile Uzun Hasan arasındaki münasebetler buna örnek olarak gösterilebilir. Bu tip ilişkilerden biri de Osmanlı Devleti’yle XVI. yüzyılın başlarında Tebriz’de kurulmuş olan Safevî Devleti arasında gelişmiş ve Türk tarihinde önemli bir yer edinmiştir.

XV. yüzyılın son çeyreğinden itibaren başlarına taktıkları kızıl börk dolayısıyla Kızılbaş diye anılan Anadolu Türkmen boylarının oluşturduğu kitleler Safevî dergâhının propagandaları sonucunda Anadolu’dan İran’a göçmeye başladılar¹.

Osmanlı-İran siyasi ve askerî mücadelesinin en keskin kırılma noktasını, İran coğrafyasında XVI. yüzyılın hemen başında Şâh İsmail’in Kızılbaş Türkmenlerin kuruluşunda esas güç teşkil ettikleri Safevî Devleti’ni kurmasıyla birlikte başlatmamız mümkündür.²

“Şah İsmail, Akkoyunlu hanedanına son vermesine rağmen İran topraklarında henüz tam hâkimiyet kuramamış, Osmanlı Devleti’nin doğu sınırları güvensizliğe sürüklenmişti. Bu gelişmeler iki taraf arasındaki dinî rekabete bir de siyasal ve stratejik boyut kazandırdı.” (Gündüz, 2010: 255).

Bilgili’ye göre Osmanlının Safevîlerle dinî ve siyasi rekabet olarak nitelendirilebilecek mücadelesi iki tarafın da batıya doğru ilerleme gayretleri kesişince kaçınılmaz oldu.

“Önce Sultan Yavuz ile Şah İsmail, ardından Sultan Süleymân ile Şah Tahmasb karşılaştılar. Çaldıran’da başlayıp, Tebriz önlerinde devam

eden yüzyılların mücadelesi, askerî olarak tek bir alanla sınırlı kalmadı; siyasî, ekonomik, teolojik, ahlâkî ve enformasyon gibi çok geniş bir alana yayıldı.” (Bilgili, 2003: 24).

Safevî tarihinin sembol şahsiyeti, içinden geldiği Türkmenlerin önceki dinî inanç ve anlayışlarıyla Bâtını Şii telakkileri³ birleştiren bir inanç kimliğinin sahibi olan Şâh İsmail, devletin temelini oluşturmak ve taraftar sayısını artırmak için “halife” adı verilen özel misyonerleri ve bizzat yazdığı yahut yazdırdığı kitaplarla Anadolu ve Rumeli’deki taraftarlarına yönelik yoğun bir propaganda faaliyeti yürütüyordu. Osmanlı Devleti’ne karşı olan ve zamanla büyük tehdit oluşturan bu propagandalar, Yavuz Sultân Selîm döneminden itibaren Kızılbaş adı ile anılan Şii Safevilere karşı ümerânın aldığı askerî, siyasî, ekonomik tedbirler dışında kültürel birtakım tedbirler alınması ihtiyacını da doğurmuş, Safevî Devleti’ne karşı yürütülecek antipropaganda faaliyetlerine yol açmıştı.

Sürecin başında Yavuz Sultân Selîm Anadolu’da düzeni bozanların takip edilmeleri ve cezalandırılmaları gibi zorlayıcı tedbirlerin yanı sıra hem Sünnî halkın itikadını kuvvetlendirmek hem Şiiliğe yönelenlerin önünü almak hem de Şâh İsmail’le yapılacak savaşın dinî açıdan sakıncalı olmadığına, hatta zorunlu olduğuna halkı inandırmak gereği duydu. Hâl böyle olunca meseleye devlet adamları ve ordunun yanı sıra, din adamları, tarih yazarları, hatta şairler de dâhil oldu. Osmanlılar için kendi mezhebinin mensupları “ehl-i sünnet akaidinden/bizden”, diğer mezhebin mensupları “Kızılbaş/düşman/kâfir” olarak algılanıyordu. Medrese kültürünün yarattığı Sünnî yorum ve değerler, Osmanlı’nın resmî ideolojisiydi. Tekke kültürünün yarattığı Kızılbaş yorum ve değerler ise, Safevî İran’ın ideolojisiydi. Osmanlı Sünnî iktidarının söylemiyle Kızılbaşlık, “zındıklık”, “mülhidlik” ve “Râfızilik” olarak lanse edildi. Tarih ve edebiyat bu noktada Osmanlı yöneticilerine meşrûiyet zemini hazırlamada propaganda gücü olarak hizmet etti. Öncelikle Osmanlı ulemâsından yardım talep edildi. Kemal Paşazâde, Ali b. Abdülkerim, Hasan b. Ömer, Müftü Hamza, Molla Arap Kızılbaş Râfızilerle yapılacak savaşın kâfirlerle yapılacak savaşlardan daha efdâl olduğunu bildiren fetvalar verdiler (Dedeyev, 2009: 131). Bu ulemâ Kızılbaşların aşırı inançları ve fiilleri sebebiyle onlarla cihat etmenin bütün Müslümanlara farz-ı ayn olduğunu bildiren fetva ve risalelerle yürütülen Şâh İsmail yandaşlarına yönelik antipropaganda hamlesi ile savaşa rıza göstermeyen devlet adamlarına karşı padişâhın elini güçlendirdiler (Bulut, 2005: 186-187).

XVI. yüzyılda yaşanan Osmanlı-Safevî siyasî çekişmesinde kurucu unsuru oldukları Safevî Devleti’nin yanında yer alan Kızılbaşlarla ilgili “ötekileştirme” faaliyetlerinin kendini gösterdiği diğer zemin de tarih kitaplarıdır.

“Osmanlı müverrihleri, kimi zaman düşmanları lânetlemek, alay etmek gibi yöntem ve üslûba sahiptiler. Lânetlerken de aşağılık, lânetlenmiş,

şeytan yaradılışlı gibi aşağılayıcı ve hakaret içerici manalar ifade eden kelimeler kullanıyorlardı. Kızılbaşlar için de bu tür kelimeler sık sık kullanılmış ve kötü ahlâklı ve kötü düşünceli oldukları suçlaması getirilmiştir. Böylece Kızılbaşlar tezyif edilmiş ve ahlâkî bir sorunları olduğu vurgulanmak istenmiştir.” (Bilgili, 2003: 26).

Osmanlı resmî vesikalarında Kızılbaşlarla ilgili kullanılan;

“Kızılbaş-ı bed-kişi (kötü Kızılbaş), Kızılbaş-ı evbaş (aşağılık Kızılbaş), Kızılbaş-ı bed-maaş (kötü yaşayışlı Kızılbaş), Kızılbaş-ı bi-din (dinsiz Kızılbaş), Kızılbaş-ı hannâs (ifrit Kızılbaş), Kızılbaş-ı mütezelzilu’l-akdâm (ayakları kaymış Kızılbaş), Kızılbaş-ı rû-siyâhi (karayüzlü Kızılbaş), Kızılbaş-ı şum (uğursuz Kızılbaş), leşker-i şeyâtin-i bi-şumar (sayısız şeytanların askeri/ordusu), şâh-ı gümrah (doğru yoldan sapmış şah)” (Bilgili, 2003: 35).

gibi sıfatlar, dışlayıcılığın siyasî yönünü göstermektedir. Osmanlı devlet adamları, din adamları ve tarih yazarlarının yaptığı gibi dönemin şairleri de bu noktada Osmanlı ideolojisini ve resmî devlet görüşünü şiddetle savunmak ve Osmanlı'nın yüceliğini göstermek durumundaydılar. O dönemde yazılan ve *Kızılbaş* -ya da Farsçası *sürh-ser*- sözcüğünün geçtiği beyitlerin genellikle Osmanlı-Safevî çatışması bağlamında söylenmiş olduğu, Şii Safevî toplumu karşıladığı görülmektedir. Yazımızın devamında anlatmaya çalışacağımız üzere, bunun istisnaları da olmasına rağmen, Sünnî Osmanlı iktidarı taraftarı bazı şairlerin devrin ümerâ, ulemâ ve müverrihininin ötekileştirici tutumunu benimsediği görülmektedir. Elimizdeki divanlardan derlediğimiz beyitlerin neredeyse tamamı bu tutumun izlerini taşımaktadır.

Bu makalede amacımız Sünnî Osmanlı iktidarı taraftarı olan şairlerinin *Kızılbaş*'a karşı yürüttükleri propaganda/antipropagandanın muhtevasını ve Osmanlı'nın zihninde oluşturulmak istenen *Kızılbaş* imajının Osmanlı şairi söyleminde nasıl şekillendiğini tespit etmektir. Bunun için XVI. yüzyıldan başlayarak farklı yüzyılların ve dönemlerin şairlerine ait divanlarda esas olarak Şii Safevîleri ifadede kullanılan “*Kızılbaş/sürh-ser*” sözcüklerinin yüklendiği anlamlar araştırılmış, doğrudan *Kızılbaş* zümreyi tarif ve tavsif etmede kullanılan “zındık”, “mülhid”, “Râfîzi” ve “Celâli” sözcükleri taranarak bu zümrenin Osmanlı şairi zihnindeki tasavvuru belirlenmiştir. Elde ettiğimiz izlenim Şii Safevîlerin ya da taraftarlarının tıpkı devlet adamları, din âlimleri ve tarihçilerde olduğu gibi şairlerin dilinde de olumsuz çağrışımlarla kamuoyuna takdim edilmeye çalışıldığı ve böylelikle *Kızılbaş* tehdidini propaganda/antipropaganda yöntemi ile bertaraf etme araçlarından biri olarak şiirden de istifada edildiği yönündedir.

Üç bölümden oluşan makalenin birinci bölümünde, Osmanlının İran'la gireceği savaşı meşrûlaştırma ve Şii mezhebine mensup olmakla din düşmanı, kâfir sayılan bu devletle savaşın cihat sayıldığı algısını yaratma amacına hizmet ve Osmanlı padişâhlarını, devlet adamlarını bu cihada davet eden şiirlerden bahsedilmiştir.

İkinci bölümü Osmanlı-İran savaşlarını konu alan tarihin üdeba tarafından ele alınışını oluşturmaktadır. Osmanlının çeşitli dönemlerinde Safevî Devleti ile yapılan savaşları konu alan şiirler tarafı bir tarihçi edası ile kaleme alınmış, Osmanlı ordusu karşısındaki bu düşman hakîr görülerek küçümsemmiştir. Bu küçümsemede Osmanlı ordusunun gücünü ve yüceliğini vurgulamakla beraber, padişâhı ve askeri yüreklendirme amacı mevcuttur.

Üçüncü bölümde Kızılbaş/sürh-ser sözcüklerinin aşk ve tabiat şiirlerinde benzetmelik olarak kullanılmaları araştırılmıştır. Kızılbaş'ın Osmanlı zihin dünyasında yer alan anlamlarından ve gerek şekil gerek tavır olarak yarattığı çağrışımlardan yararlanılarak çeşitli aşk tasavvurları ve tabiat tasvirleri oluşturulduğu görülmektedir.

1. Osmanlı-Safevî Mücadelesini Şiir Vasıtası ile Meşrûlaştırma Çabaları ve Cihada Çağrı: “Kâfir Kızılbaş”

XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı-Safevî çekişmesinin tabii bir neticesi olarak Kızılbaş terimine “devlet muhalifi ve isyancı zümreler” manasının yanında, bu zümrelerin dini inanç ve anlayışları Kur'an ve sünnete dayalı çoğunluğun anlayışıyla karşılaştırılarak dini boyut da eklenmiş ve Kızılbaşlık “sapıklık, yoldan çıkmışlık”, “hatta inkârcılık” olarak nitelenmiş; Kızılbaşlar da “kâfir”, “zındık”, “mülhid” ve “Râfızî” gibi sıfatlarla anılmıştır. Bu sıfatların sahipleri istenmeyen ve yok edilmesi düşünülen gruba dâhil edilmişlerdir. Sünnî Osmanlı iktidarı taraftarı şairler bu dönemde Şii Safevî'ye mensup olanları tekfir ederek onlarla olan mücadeleyi kamuoyu ve asker nezdinde meşrûlaştırma çabasına girmişlerdir. Bu iki hedef grupla ilgili siyasî ve dinî temelli gazel örneklerinden biri Bahtî mahlaslı Sultân I. Ahmet'e aittir. Kendisine ulaşan bir zafer ve ganimet müjdesine şükreden şair, “küffâr”, “küfr ehli” ve “Râfızî kavim” olarak vasıflandırdığı Kızılbaş'ın yok edilmesi için dua etmektedir. Zira din düşmanlarıyla mücadelede dünyevî menfaatlerin yeri yoktur. Bu sebepten zafer, bi-avnilah kazanılacaktır:

*Mâl ü rizkiyle iki kal'a bırakmışdır küffâr
Erdi hoş peyk-i sabâ ile ganîmet haberi
Münhezim ola yakında umarım küfr ehli
Tâ ere Şâh-ı Kızılbaş'a hezîmet haberi
Râfızî kavmini dahi ede Kâhir makhûr
Ki Krala ere andan da musîbet haberi* (İsen-Bilkan, 2013: 185).

IV. Murat saltanatının sadrazamlarından Hâfız Ahmed Paşa'nın bir gazelinde de bu çeşit bir dua görmek mümkündür. Paşa, Allah'tan Osmanlının -hatta âlemin- hükümdârının düşmanları üzerine yaptığı seferde cümle enbiyâ ve evliyâ ruhunu muavin etmesini niyaz etmiştir:

*Şeh-i âlem ki saldı şark u garba iki serdârı
Umaruz Hazret-i Bâri muzaffer ide anları
Biri şol Râfıziler kavmini varsun helâk itsün
Biri zabt eylesün darben varup hep milk-i küffârı
Cemî'an enbiyâ vü evliyâ ervâhını dâ'im
Mu'âvin eyleye rüz-ı vegâda anlara Bâri* (Uysal, 2010: 124).

III. Ahmet dönemi şairlerinden olup Osmanlı bürokrasisinde çeşitli kademe-lerde görevler yürüttükten sonra vakanüvisliğe kadar yükselmiş olan Arpaemini-zâ-de Sâmî'nin şiirlerinde de bu ötekileştirici tutum açıkça gözlenmektedir. Ona göre bu fitneci kavim kendilerine gösterilmiş olan şefkatli cömertliği bir anda unutmıştır. Bundan dolayı rezil rüsvâ olurlarsa buna şaşılmaz:

*Ferâmûş itdiler yek-ser bu cûd-i şefkat-âlûdı
Kızılbaşun n'ola mahzûl olursa kavm-i fettâmı* (K. 54/ 18) (Kutlar, 2004: 234).

“Kızılbaşı alt etmek” şeklinde ifade edilen savaşın gerekçesi dinin ihyâsı olduğuna göre “o zâlim eşkıyaların, o hilekârların kanı helaldir ve onlarla savaşmak en büyük cihattır”. Bu yüzden şiirlerde devlet erkânını Osmanlı sınırları içindeki Kızılbaş isyanlarına müdahale ya da Safevî ordusuyla savaş için bir yüreklendirme gayesi kendini göstermektedir.

Taşlıcalı Yahyâ Bey'in Kanûnî Sultân Süleymân'a 1548 yılında başlayan II. İrakeyn seferi dolayısıyla sunduğu bir kasideden alınan aşağıdaki beyitlerde Şii olan Safevî ordusunun askerlerini “mülhid” ve “Râfızî” olmakla itham ettiği açıktır. Acem topraklarına ak sancaklarla yapılan seferde Kızılbaşların kızıl başlarını kara toprakla karıştırmak, gürz ve kılıç olarak zikredilen ve zamme, fetha gibi hareketlerle şekil yönünden benzerlik kurulan savaş silahları ile din düşmanlarını yok etmek, Şiilik âlâmetlerinden biri olan ve balta manasına gelen teber ile onların varlık dalını kesmek ve böylelikle dört halifenin intikamını almak için Osmanlı ordusunu yüreklendirme gayesi görülmektedir. Böylelikle ehl-i şer', ehl-i şeri kahretmiş olacaktır:

*Çekelüm gün gibi sancağ ile şarka çeri
Kara toprağa karalum kıralum sürh-seri* (K. 7/1)
*İnmesün mülhid ile Râfızîniün başından
Gürz ile tîgumuzun zamme ile fethaları* (K. 7/2)
*Keselüm aslı ile şâh-ı vücûdunu hemân
Uralum cümle teberrâyîye tîg u teberi* (K. 7/3)

*Çâr Yârun radiyallahu te'âlâ anhüm
İntikâmın alalum kahr idelüm ehl-i şeri (K. 7/4) (Çavuşoğlu, 1977: 41).*

Kanûnî zamanında silahtar bölükbaşı unvanını almış, Mısır ve İran seferlerine katılmış olan Edirneli Nazmî'nin Şehzâde Mustafâ için yazdığı kasidede onu, Râfîzî olmakla itham ettiği Kızılbaş'ın gözünü dört halife aşkına dörde bölmesi için teşvik ettiği görülmektedir:

*Çâr-yârun 'aşkına ol Râfîziye var görün
Bir iki üç hamle birle kıl anun çeşmini çâr (K. 15/43) (Üst, 96).*

Kanûnî dönemi şairlerinden Me'âlî'nin -Mustafâ İsen'in Destan başlığı altında verdiği- şiirinden alınan aşağıdaki dörtlüklerde Osmanlı topraklarına girmesinden endişelendiği zâlim, hilekâr Kızılbaş'ın kanının helal olduğunu – ki bu ümerâ tarafından da tespit edilmişti- haykırarak hünkârını harekete geçirmek isteği ifadesini bulmuştur:

*Gör Kızılbaşun hâlini
Zulme uzatdı elini
Tutmasun Osman İlini
Yetiş Gâzî Hünkâr yetiş
...
Ey Me'âlî aceb hâldür
Kızılbaşun işi âldür
Şübhesüz kanı helâldür
Yetiş Gâzî Hünkâr yetiş (İsen, 2013).*

Edirneli Nazmî, Şehzâde Mustafâ için yazdığı kaside de aynı temenniye dile getirmiştir:

*'Askerün yüzün agardan yine sensin var şehâ
Kır Kızılbaşî kızıl kanın kara topraga kar (K. 15/ 57) (Üst, 97).*

Süheylî de padişâhını İran ülkesini fethedip Anadolu ile birleştirmesi için Kızılbaş'ın kafalarını keskin kılıcıyla kesmesi hususunda yüreklendirmiştir:

*'Acem milkini feth it husrevâ zamm eyleyüp Rûm'a
Başın kesr it Kızılbaşun çeküp şemşîr-i bürrâm (K. 6/3) (Harmancı, 60).*

Nef'î'nin Husrev Paşa'nın 1631 yılında Bağdat üzerine yürüyüşü münasebetiyle IV. Murad'a hitaben yazdığı kasidesinde yer alan aşağıdaki beyit, Kızılbaş şâhının elinden Tebriz'i ve Şiraz'ı alması için dua niteliğindedir:

*Muzaffer ola ser-dârun eyâ şâhenşeh-i gâzî
Ne Tebrîzi koya şâh-ı Kızılbaşa ne Şîrâzı (Kurtoğlu, 2011: 296).*

2. Kızılbaşla Savaşın Tarihini Yazan Şair: Müverrih Edip

Osmanlının çeşitli dönemlerinde Safevî Devleti ile yapılan savaşlar şiirlerde bahis konusu edilmiştir. Şairler bunu genellikle 15. yüzyıl ve sonrasında sonra İran'la yapılan savaşlara katılmış olan padişâh veya devlet adamlarına sunduğu kasidelerde yapmışlardır. Bu tür şiirlerde savaşın seyri ve sultanın ya da savaşı komuta eden devlet adamının Safevî ordusuna karşı kazandığı zafer taraflı bir tarihçi edasıyla geçmiş zaman kipinde anlatılmıştır. Savaşta Osmanlı ordusunun gösterdiği kahramanlıklar mübalağalı biçimde ifade edilirken savaşın yapıldığı ya da Osmanlı tarafından alınan, kuşatılan yerlerin adlarının zikredilmesi bu metinlerin belki birer tarihi belge olması açısından da önem arz etmektedir.

Selîmî mahlaslı Yavuz Sultân Selîm'in bizatihi kendi divanında İran ve Mısır seferlerinde elde ettiği başarıları anlatan Farsça bir gazeli mevcuttur. İstanbul'dan İran'a yürüyen Osmanlı ordusunun zaferle sonuçlanan mücadelesi muzaffer bir komutan edası ile anlatılmıştır. Beyitlerden öyle anlaşılıyor ki Osmanlı padişâhı Safevî ordusunu kendi yüce kudretine denk bir savaş düşmanı olarak değil, aşağılanmayı hak eden, karşısında ezilen bir grup olarak görmektedir:

*Leşker ez taht-ı Sitanbul sûy-ı Îrân tâhtem
Sûrh-ser râ garka-i hûn-ı melâmet sâhtem* (G. 204/1).

(Ordumu İstanbul tahtından İran tarafına yürüttüm. Kızılbaş'ı melâmet ka-
nında boğdum.)

*Mâverâ'un-nehr ez tigem şude gark-âb-ı hûn
Çeşm-i duşmen râ zi kuhl-i Isfahân perdâhtem* (G. 204/4).

(Kılıcımdan Maveraünnehr kana gark oldu, düşmanın gözünden Isfahan sür-
mesini (bile) aldım.)

*Âb-ı Âmû ez ser-i her mû revân şud hasm râ
Şud 'arak-rîz ez teb-i gam çun nazar endâhtem* (G. 204/5).

(Bir nazarımla düşman, gam sıtmasından ter döktü, her kılından Amu nehri
aktı.)¹.

Divanından ve Yavuz Sultân Selîm'e takdim ettiği bir kasidesinden Çaldıran ve Mısır seferlerine katıldığı sonucunu çıkarabileceğimiz Taşlıcalı Yahyâ'nın aşağıya alınan beytinde de "inat ehli" olarak nitelenmiş olan Şâh İsmail taraftarlarının Osmanlı üzerindeki emellerine son vermek amacıyla sefere çıkmaya karar veren Yavuz'un hükmü, altın işlemeli bir kılıç olmuştur:

*Kesmeğe dâvâsım ehl-i inâdun dâyimâ
Oldı her hükmi anun gûyâ ki tiğ-i zer-nişân* (K. 2/ 27) (Çavuşoğlu, 1977: 25).

Edirneli Nazmî'nin farklı şiirlerinden alınmış aşağıdaki beyitlerinde tekrar edilen “Kızılbaş üstine” sözleri aynı çatışmacı üslubun yansımasıdır. Cihangir padişâh Süleymân Hân'ın Kızılbaşların üzerine yaptığı ve zaferle sonuçlanan seferin söz konusu edildiği beyitlerde savaşın sebebi olarak Osmanlı'nın dini ihyâ etme gayesi gösterilmiştir:

*Şeh-i kişver-güşâ Sultân Süleymân Şâh Gâzi kim
Zafer sancakların çözdü Kızılbaş üstine saldı (T. 45/1) (Üst: 3871).
'İzz-i nasrıla Kızılbaş üstine
Tâ sefer itdi yine şâh-ı cihân (T. 342/1) (Üst: 3968).
Görüp ihyâ-yı dîni emr-i lâzım
Kızılbaş üstine kim oldu 'âzim (M. 9/93) (Üst: 3834).*

Selimî mahlaslı Yavuz Sultân Selim'in bizatihi kendi divanında İran ve Mısır seferlerinde elde ettiği başarıları anlatan Farsça bir gazeli mevcuttur. İstanbul'dan İran'a yürüyen Osmanlı ordusunun zaferle sonuçlanan mücadelesi muzaffer bir komutan edası ile anlatılmıştır. Beyitlerden öyle anlaşılıyor ki Osmanlı padişâhı Safevî ordusunu kendi yüce kudretine denk bir savaş düşmanı olarak değil, aşağılanmayı hak eden, karşısında ezilen bir grup olarak görmektedir:

*Ser-i a' dâni boyar kana dem-â-dem kılıcun
Anlara halk anun' çün didiler sürh-serân (K.2/25) (Küçük, 1994: 7).*

Sâmî de Hemedan'ın alınması üzerine söylediği bir tarih manzumesinde, savaş meydanını bir kan denizine, Kızılbaşların kesilen başlarını ise deniz üzerindeki kızıl kabarcıklara benzetmektedir:

*Boyadı kana Kızılbaşların kellelerin
Bahr-i hûn üzre habâb oldu ser-i sürh-serân (K. 32/8) (Kutlar, 2004: 201).*

Benzer bir hayal Nedîm'de de görülür. Sadrazam İbrahim Paşa'nın İran seferini bahis konusu eden bir beytinde şair, savaşta dökülen Kızılbaş kanından İran topraklarının Kızıldeniz'e döndüğünü, bu kan denizinde Kızılbaş'ın boğulduğu tasavvuruyla beyti neredeyse “ser-tâ-pâ” kıvılcığına boyamıştır:

*Edüp deryâ-yı sürh İran zemîni hûn-ı düşmenden
Kızılbaşî garik-i lücce-i hûn etdi ser-tâ-pâ (K. 38/4) (Macit, 2012: 165).*

Sultân III. Murâd'a sunduğu kasidede yer alan aşağıdaki beyitlerinde Süheylî, aslanları mağlup eden kudrete sahip gördüğü padişâhın ordusunun Şirvan'daki savaşta Horasan'ı Kızılbaş ordusuna dar ettiğini söz konusu etmiştir:

*Alaldan pençe-i şîr-efgenünle harb-i Şirvân'ı
Kızılbaşın yine başına teng itdün Horâsân'ı (K. 6/1) (Harmancı: 60).*

Safevilere yönelik nefret ve aşağılamayı ifade için şairlerin seçtiği yöntemlerden biri şiirlerde Osmanlı karşısında savaşıyan Safevî ordusunu daima küçümsemek, neferlerine mertlik dışı unsurlar yüklemek, böylelikle onlara karşı üstünlük duygusunu pekiştirmektir. Kızılbaş korkak, kötü, zayıf ve yanlıştır. Bu yönüyle iki taraf arasındaki zıt unsurlar bir araya getirilir ve farklılıklar vurgulanır. Bu şekilde Osmanlının ve ordusunun kudretine işaret edilmiştir.

Söz gelimi Taşlıcalı Yahyâ'ya göre Yavuz'un Çaldıran'da karşı karşıya gelip yendiği Şâh İsmail'in beyliği –zira şaire göre İsmail bir şâh değil, olsa olsa bir beydir- onun sultanlığı karşısında, satrancın fildişinden yapılmış şâh taşı olmak gibidir. Acem ülkesi de Yavuz'un atının oyun yeri olmuştur:

*Fi'l-mesel şatrenc-i âcî şâh olmak gibidür
Sana nisbet begliği gûyâ Kızılbaşun hemân (K. 2/ 34).*

Atun oynağı olursa n'ola iklim-i Acem

Âşıkâ Bağdâd ırağ olmaz meseldür bî-gümân (K. 2/ 36) (Çavuşoğlu, 1977: 26).

Kızılbaş'ı kudretli Osmanlı karşısında zayıf hayvancıklara benzetmek suretiyle küçümseme tavrı, Kanunî dönemi şairi Behiştî'de de görülür. Kızılbaş'ın Osmanlı hanedanıyla cenge kalkışması Süleymân peygamberin karşısına çıkan karınca ordusunun acıklı durumuna benzer. Buradaki Süleymân ismiyle Kânûnî'nin de kastedildiğine işaret etmek yerinde olacaktır. Şâh Tahmasb da aynı şair tarafından Kânûnî karşısında aslanın karşısına çıkan kedi pozisyonunda tasavvur edilmiştir:

*Cengde itmek Kızılbaş âl-i 'Osmân ile bahs
Leşker-i mûr itmege benzer Süleymân ile bahs (G. 59/1) (Aydemir: 209).*

N'itsün Celâli 'azm-i şehenşâha sürh-ser

Tâkat kılur mı gürbeye şîr idicek hücûm (K1. 3/3) (Aydemir: 497).

XVI. yüzyıl şairlerinden Gelibolulu Sun'î, Kızılbaş'ı kızıl külah takmış hâliyle başı gövdesinden ayrılması gereken kızıl ibikli horozlara benzetmek suretiyle bir manada onları küçümsemiştir:

Sürh-ser olanların 'ahdinde iki biçmege

Eksük olmasun başından erre mânend-i horûs (G. 75/ 5) (Yakar, 2009: 477).

Nev'î de III. Murad için yazdığı kasidede iki kuş cinsini karşılaştırarak Osmanlı sultanını şehbaza (doğan kuşu), İran hükümdârını da horoza benzetip İran'ın bu husumette düştüğü gülünç duruma işaret eder:

Şehbâz ile husûmete kâdir midür horöz

Terk eylesün inâdi Kızılbaş-ı nâ-bekâr (Sefercioğlu, 2011: 37).

Osmanlı ile Safevî'yi karşılaştıran bir başka şair de Edirneli Nazmî'dir. Şehzâde Mustafâ'yı İran şâhı Tahmasb ile mukayese eden şair, şehzadenin atalarından miras aldığı yüceliğin karşısında Safevî şâhının isyankâr Celâlîlerden zuhur eden küçük Celâlî bir çocuk olduğunu ifade ederek hasmı küçümser:

*Sana nisbet şâh-ı mülhid bir Celâlî beccedür
Sen celâl ile celilü'l-kadr [u] şâh-ı kâm-kâr (K. 15/ 49).
Anun itmîşdür eb u ceddî Celâlî-veş zuhûr
Sen celâl ile eb u cadden şeh-i Cem-iktidâr (K. 15/ 49) (Üst: 96).*

Kanûnî Sultân Süleymân dönemi şairlerinden ve aslen bir kadı olan Bursalı Rahmî aşağıdaki beyitte “ceyş-i mahabbet” terkihiyle Osmanlı ordusunu kastetmiş “dâğ-ı hicrân”la da Kızılbaş imgesini ilişkilendirmiş, Osmanlının Safevî ordusunu kolaylıkla yere sereceğinden bahsederek yine düşmanın gücünü hafife almıştır:

*Nola ceyş-i mahabbet gâlib olsa dâğ-ı hicrâna
Kızılbaş ile âsân oldı Osmânî firâş itmek (G. 120/ 4) (Erdoğan, 2011: 372).*

Gelibolulu Mustafâ Ali'nin gazelinde rakip İran askeri, kahpe bir kadın olarak tasavvur edilirken Osmanlı askeri ise onu alt eden bir yiğit olarak ve yine Osmanlı askeri erkek aslana teşbih edilirken rakip, onun oynadığı bir av olarak düşünülmüştür:

*Yıkup altına aldı kahbe 'avret gibi meydânda
Sıdı her şîr-i ner sürh-seri oynası oynası (G.1453/ 2) (Aksoyak, 2006: 289).*

Şairin bir başka gazelinde de Osmanlı askerleri cesur ve kuvvetli aslanlara teşbih edilirken İran şâhı ise İsfahan'a, İran'ın içlerine, dek kovalanacak bir korkağa benzetilir:

*Bir göz yumub geh 'azm idevüz Nahcivâne dek
Şâhın gözün açar kovarız İsfahâna dek
Sığmaz demir kapulara şîrânımız bizim
Geşt ü güzârımız tayanur Şîrvâna dek (Çerçi, 2000: 380).*

3. Aşk ve Tabiat Şiirlerinde Benzetmelik Olarak Kızılbaş

Kızılbaş imgesi kendisine zulüm, isyan, hıyanet gibi hâller nispet edildiğinden âşığın acılı hâllerinden, rakibin eziyetlerinden bahsederken bile genellikle olumsuz benzetmelerle anılmaktadır. Alışılmış tabiat tasvirlerinde ise kırmızı rengi taşıyan tabiat unsurları zaman zaman Kızılbaş sıfatıyla anılmıştır.

3. 1. Kızılbaş- Alev

Nev'î'ye göre âşığın göğsünden kopan ateşli âhın alevinin dilidir. Kızılbaş; renkleri ve tahrir güçleri birbirine benzer. O alev, başına kırmızı külâhını takmış Kızılbaş gibi âşığın gönül ülkesine saldırmaktadır:

*Şerâreler 'alevi sûrh-ser zebâne-i âh
Memâlik-i dil-i Nev'îyi aldı şâhîler* (G. 89/ 5) (Tulum, 1977).

3. 2. Kızılbaş- Rakip

Bazı beyitlerde de Kızılbaş, âşık- rakîb ilişkisi çerçevesinde malzeme olarak geçer. Söz gelimi sevgiliyi Yavuz Sultân Selîm'e benzeten Me'âli, rakibi de onun pençesinden kurtulamayıp öldürülen Kızılbaş'a benzetir:

*Sanma öldürmez rakîbi yârün ey dil ola mı
Hiç Kızılbaş pençe-i Sultân Selîm Hândan halâs* (G.268/ 4).
*İdisedür leşker-i agyârı dil-dârum helâk
Nitekim Sultân Selîm itdi Kızılbaş leşkerin* (G.189/ 3) (Keskin: 416).

Behiştî'ye göre rakip, dize gelip hükümdâra kurban olan isyancı bir Kızılbaş gibi sevgilinin kirpiklerinin kılıcı karşısında boynunu eğmiştir:

*Tîğ-i müjgânına karşı boyun egmiş ağyâr
Şâha kurbân mı olur yohsa Kızılbaş gibi* (G. 553/ 2) (Aydemir: 490).

Rakibi Kızılbaş'a benzeten başka bir şair de Hayâlî'dir: Sevgilinin mahallesini, Safevî Devleti sınırları içerisindeki Şirvan şehriyle, ikiyüzlü rakibi Kızılbaş Safevî Devleti'yle, kendisini de Kızılbaş'ı Şirvan'dan süren Osmanlı hükümdârı ile ilişkilendirir:

*Hayâlî sûret uğrusu rakîbi sürdü kûyundan
Kızılbaşın elinden aldı gûyâ taht-ı Şîrvânı* (G. 409/ 5).

Bâkî, divan şiirinde öldürücü özelliği vurgulanan ve aşağıdaki beyitte rakibe hançerle hücum eden gamzeyi, Osmanlı padişâhının düşmanlara çektiği kılıç şeklinde düşünür. Burada savaşılan küffar, Kızılbaş'tır:

*Ağyâra kıldı hançer ile gamzesi hücûm
Küffâra çekdi tîğim san pâdişâh-ı Rûm* (G. 326/ 1) (Küçük, 1994: 219).

3. 3. Kızılbaş- Lâle

Lâle, klasik şiirimizde özellikle sembolik kullanımlarla çeşitli mana ilişkileri içinde yer alır. Divanlarda kaside nazım şekliyle yazılmış bahariye konulu şiirlerin anlatım ve çağrışım dünyasının önemli bir parçasını oluşturur. Lâle, tabiatın nadide güzelliklerinden biri olarak şiirleri süslerken genellikle rengi ve şekli dolayısıyla anılmıştır. Onun için çok sayıda benzetmelik kullanılmıştır. Divanları incelediğimizde bu benzetmeliklerden birinin de "Kızılbaş/ sûrh-ser" olduğunu görürüz.

Kızılbaş adının "eski Türkler'de bir baş giysisi olan kızıl börkle ilgili olduğu, siyah başlık giyen bir Türk zümresinin Karapapak veya Karakalpak, Kıpçaklar'dan

bir bölümün Karabörklü, Buhara mektebine mensup bir sûfi geleneğin Yeşilbaş adıyla anıldığı bilinmektedir.” (Üzüm 2002: 546). Şiirlerde bahar tasvirlerinde anlatılan gül bahçesinde lâle –esasen gelincik - Kızılbaş imgesiyle karşılanırken gül de hemen daha Rum padişâhı yerine konmuştur. Sun’î aşağıdaki beytinde Türk ülkesinde hüküm süren baharla beraber yaprakları yeşeren serviyi Yeşilbaş’a, her tarafı dolduran lâleyi de Kızılbaş’a benzeterek gül bahçelerinin Safevîlerin başkenti olan ve Kızılbaşlarla dolu olan Tebriz gibi lâlelerle bezendiğini ifade etmiştir:

*Yaşıl baş oldu hep servi Kızılbaş oldu hep lâle
Şeh-i Rûm oldu çün gül döndü gülşen şehri-i Tebrîze* (G. 170/ 4) (Yakar, 2009: 513).

Rum/Osmanlı/Sünnî ile gül, Tebriz/Safevî/Kızılbaş ile lâle arasında kurulan ilişki aşağıdaki beyitlerde de kendini göstermektedir. Hecrî’ye göre çimende dikenlerini lâleye uzatmış olan gül, düşman Kızılbaş’a kılıç çekmiş Rum şâhidir:

*Çemende goncelerden lâleye gül nîzeler çekmiş
Sanasın Rûm şâhıyla Kızılbaş eylemiş uğraş* (G. 76/ 4) (Zülfe, 2010: 126).

Sahraları süsleyen lâle dalları üzerine Kızılbaş kellesi geçirilmiş mızrakları andırmaktadır, der Filibeli Vecdî:

*Kırmızı lâleler şâh üzre sahrâlarda zeyn olmuş
Dikilmiş sürh-serler kellesi sandum sinân üzre* (K. 59/ 5) (Kavruk, 2009: 126).

Lâmi’i de yollarda gelişi güzel bitmiş lâleleri, savaşta Sünnîler tarafından yenilip kırılarak yollara saçılmış Kızılbaşlara benzetir:

*Sürh tâc urunduğiyçün lâle şâhîler gibi
Kaldı yolda smuk keşküllü sipâhîler gibi* (Onay, 1992: 250).

Aynı Sünnî- Kızılbaş çatışma tasavvuru Nihânî ve Behiştî’nin şu beyitlerinde de görülür. Bir lâle bahçesi, Sünnî sipahilerden oluşan konan süsenlerin mızrak dikenleriyle saldırdığı ya da bir araya toplanıp şehri almaya kasteden Kızılbaş ordusudur:

*Lâleler çıktı kızıl tâc ile şâhîler gibi
Çekdi süsen tîgini Sünnî sipâhîler gibi* (Onay, 1992: 250).
*Sahrâda sürh-ser gibi cem’ oldu lâleler
Niyetleri budur ki gelüp şehri alalar* (G. 251/ 1) (Aydemir: 260).

3. 4. Kızılbaş- Dağ

Divan şiirinde âşığın bağı sevgilinin aşk acısı ile dağlanmıştı. Bağrdaki bu yaraya “baş” da denir. Bu baş “kızıl” bir baştır. Âhî’nin bağrdındaki bu yaralar öyle baş baş olmuşlardır ki bu hâlleriyle isyancı Kızılbaşlara benzerler:

*Başlar çıkmış durur bağrumda Âhî şöyle kim
Niçeler ol derd ile varup Kızılbaş oldılar* (G. 22/ 5) (Kaçalın: 13).

Aynı hayal kendi bedenini Kızılbaş hisarına benzeten Mürekkebcî Enverî'de de gösterir:

*Baş kaldırdı yürek zahmı Kızılbaş gibi
Nâvekün iy kaşı yâ anlara yoldaş gibi* (G. 264/ 1) (Kurnaz, 2001).
*Bağrum başıyla burc-ı beden bendler şehâ
Dirler şebîh köhne Kızılbaş hisârma* (G. 233/ 4) (Kurnaz, 2001).

3. 5. Kızılbaş- Gül/ Gonca

Gül ve gonca da renkleri ve başa benzeyen şekilleri dolayısıyla zaman zaman Kızılbaş olarak tasavvur edilmiştir. Şeyhülislam Yahyâ'ya göre gonca fidanının sudaki aksi otoriteye boyun eğmiş bir Kızılbaş'ın görüntüsüdür:

*Gösterdi ser-fürûlarını sürh-serlerün
'Aks-i nihâl-i gonce olup âbda 'ıyân* (K. 2/ 18) (Kavruk: 5).

Goncanın açılıp gül hâline gelmesi Nâşid'in beytinde, şecer sahibi bir seyyidin Kızılbaş mezhebine girmesi şeklinde ifade bulmuştur:

*Gonca iken açılıp gülşende bak fâş oldu gül
Seyyid-i sâhib-şecer iken Kızılbaş oldu gül* (G.55: 1) (Zülfe, 1998:52).

3. 6. Kızılbaş- Şafak

Şafak vaktinde güneş yine rengi ve şekli itibarı ile kızıl bir başa benzemektedir. Edirneli Nazmî'de güneş Rum sultanı Süleymân, şafak da ondan kaçan Kızılbaş askeri ile ilişkilendirilmiştir:

*Gâyib olur âşikâr olsa âfetden gün şafak
Sürh-serdür sanasın Sultân Süleymândan kaçar* (G.2037/ 3) (Üst: 1163).
*Hurşid mahv ider şafakı sanki sürh-ser
Sultân-ı Rûmdan kaçar elbette her sefer* (G. 2399/ 2) (Üst: 1329).

Nesrî'nin hayalinde de aynı imaj mevcuttur. Kızılbaş şafağın kızılığını Sünnî bir sipahi olan sabah kıracaktır:

*Rûy-ı şarkı tutsa humret tan mı şâhîler gibi
Sır beyaz subh anı Sünnî sipâhîler gibi* (Onay, 1992: 250).

3. 7. Kızılbaş- Kan Katresi

Behiştî, sevgilinin gamzesinin kılıcıyla göğsünde oluşan yaralardan akan kan damlalarını Çaldıran sahrasına doluşan Kızılbaş askerleri şeklinde tasavvur eder:

Zahm-ı tığunla bürür sînemi hûn katreleri
Çaldıran deştine gûyâ ki Kızılbaş gelür (G. 113/ 2) (Aydemir: 240).

Benzer bir hayal Nazmî'nin zihninde de canlanmıştır. Ondaki Kızılbaş gözle-
rinden yüzüne damlayan kanlı gözyaşdır:

Katre katre kan yaşun gelse ne dem kim sûrete
Nazmiyâ döner Kızılbaşa kamusî sûretâ (G.185/ 5) (Üst: 210).
Bu katre katre kan yaşumla yüzüm
Kızılbaşıla san Êrân zemîndür (G.1751/6) (Üst: 1032).

3. 8. Kızılbaş- Şarap

Rengi dolayısıyla Kızılbaş, şaraba da benzetmelik olmuştur. Revânî'nin tasa-
vvurunda şarap zındıklığı dolayısıyla helak edilen, kızıl kanı içilen bir Kızılbaştır:

Boynu urılmazdı şem'ün olmasa âteş-perest
Sâgarun kanı içilmezdi Kızılbaş olmasa (G. 356/2) (Avşar: 288).

Sonuç

İran, Osmanlının zihin dünyasında erken dönemlerden itibaren var olmuştur. Onun imajı iki ülke arasındaki ilişkilerin durumuna göre devrin emirleri, âlimle-
ri, müverrihleri ve edipleri nezdinde farklılıklar arz etmiştir. Siyasal çekişmelerin
yaşandığı dönemlerle İran ülkesinde hüküm süren Şii Safevî Devleti, Sünnî Osmanlı
algısıyla aynı zamanda din düşmanlığıyla suçlanmış, mezhepler arasındaki bu çatış-
ma savaş gerekçesi olarak lanse edilmeye çalışılmıştır.

Şii Safevî Devleti, Sünnî Osmanlı iktidarı taraftarı ümerâ, ulemâ, müverrihîn
ve üdeba lisanında aşağılanan Kızılbaş mefhumu ile karşılaşmış ve devrin kaynak-
larında bu şekilde yer almıştır. Biz bu makalemizde Osmanlı edebiyatının ana kay-
nakları kabul ederek taradığımız divanların çok büyük bir kısmında *Kızılbaş/sürh-ser*
ya da bu mefhumu çağrıştıracak kelimelerinin geçtiği beyitlerde bunların genellik-
le Osmanlı-Safevî çatışması bağlamında söylenmiş olduğunu, sözcüğün Şii Safevî
toplumunu karşıladığını gördük. Divan şiirinde Osmanlı ideolojisine bağlı şairlerin
söylemlerinde, şiirin bağlamı ne olursa olsun Kızılbaş imgesinin “zındık”, “mülhid”
“Râfızî” gibi aynı olumsuz çağrışımlarla yer bulması Osmanlı ve Safevî devletleri ara-
sında siyasi ilişkilerin dini bir temelle ilintilenerek şiire yansımalarının sonucu olmalı-
dır. Medrese kültürünün yarattığı Sünnî yorum ve değerlerle yetişmiş ve Osmanlının
resmî ideolojisini benimseyen şairler, Tekke kültürünün yarattığı Kızılbaş yorum ve
değerleri benimseyen Safevî İran'ının ideolojisini eleştirmek, kötülemek ve çoğu za-
man aşağılayarak küçümsemek suretiyle Safevî yandaşlarına yönelik -ümerâ, ulemâ
ve müverrihlerin de yürütmekte olduğu- antipropagandaya destek vermişlerdir. Bu
çabada Osmanlı ideolojisini ve resmî devlet görüşünü şiddetle savunmak ve Osman-

lının yüceliğini göstermek, böylelikle devletin birlik ve bütünlüğünün devamını sağlamak amacı olmalıdır.

Biz bu makalede Osmanlı şairlerinin terennüm ettiklerine dayanarak tek bir zaviyeden Kızılbaş'a bakan gözlerin gördüklerini değerlendirmeye çalıştık. Karşı taraf, yani İran ediplerinin ya da Osmanlı topraklarında yaşayan Kızılbaş şairlerin bakış ve görüşlerini değerlendirmeye almadık. Meselenin iki zıt zaviyeden ele alınması ihtiyacını karşılama konusunda pek çok çalışmada olduğu gibi bizim bu çalışmamızda da eksikler vardır. Bu eksiğin giderilmesi, bu konu üzerinde yapılacak ciddi tahkikatla mümkün olacaktır.

Sonnotlar

- ¹ Kızılbaşlığın kökeni hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Üzüm, 2002: 547, 549; Mélikoff, 1994: 54.
- ² Kızılbaşlığın devlete dönüşmesi hakkında geniş bilgi için bk. Yınanç, 1944: 168-169; Yazıcı, 1967: 53; Sümer, 1976: 20, 24; Ocak, 1996: 45, 216-217; Genç, 1997: 32-33.
- ³ Türkmen Şiiliğinin inanç esasları hakkında geniş bilgi için bk. Mélikoff, 1994: 54

Kaynakça

- AKTEPE, M. M. (1970). *1720-1724 Osmanlı-İran münasebetleri ve silahşör kemani Mustafa Ağâ'nın revan fetihnemesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- AVŞAR, Z. *Revânî divânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10643,revanidivanizi-yaavsar.pdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 10.01.2016).
- AYDEMİR, Y. (2009). *Ravzî divanı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10603,metinpdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 15.01.2016).
- AYDEMİR, Y. *Behiştî divânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10597,behistpdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 25.01.2016).
- BAŞPINAR, F. *Beyânî divânı inceleme-metin*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10598,beyani-apdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 11.01.2016).
- BİLGİLİ, A. S. (2003). Osmanlı tarih yazarlarının algısıyla Türkiye İran ilişkilerinde siyasi karakterin dini söylemi: 'Kızılbaşlık'. *Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 27: 21-41.
- BULUT, H. İ. (2005). Osmanlı- Safevî mücadelesinde ulemanın rolü: Kemal Paşazâde örneği. *Dini Araştırmalar*, VII(21): 179-195.
- ÇAKIR, M. (2014). Taşlıcalı Yahya Bey'in kasidelerinde katıldığı savaşların akisleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XI(28): 69-83.
- ÇAVUŞOĞLU, M. (1977). *Yahyâ Bey Divânı (tenkitli basım)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- ÇERÇİ, F. (2000). *Gelibolulu Mustafa Âlî ve Kühü'l-Ahbar'ında II. Selim, III. Murat ve III. Mehmet Devirleri-III*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- DEMİR, R. (2015). Divan şiirinde kırmızı renk. *Türkiyat Mecmuası*, XXV(1):57-91.

- DOĞAN, M. N. *Avnî (Fatih) dîvânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10595,avn-fatihdivanimuhammednurdoganpdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 01.02. 2016)
- ERDOĞAN, M. (2011). *Bursalı Rahmî ve dîvânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10600,bursali-rahmi-divanipdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 19.01.2016).
- ERÖZ, M. (1977). *Türkiye’de Alevîlik Bektaşîlik*. İstanbul: Otağ Yayınları.
- FIĞLALI, E. R. (1990). *Türkiye’de Alevîlik Bektaşîlik*. Ankara: Selçuk Yayınları.
- GENÇ, R. (1997). *Türk inanışları ile milli geleneklerinde renkler ve sarı kırmızı yeşil*. Ankara: AKM Yayınları.
- GÜNDÜZ, T. (2010). Şah İsmail. *DİA*. XXXVIII: 253-255.
- HARMANCI M. E. *Süheylî Dîvân*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10650,giris-metinpdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 24.01.2016).
- HİNZ, W. (1992). *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd XV. yüzyılda İran’ın milli bir devlet haline yükselişi*. (Çev.: Tevfik Bıyıkoglu). Ankara: TTK Yayınları.
- İSEN, M., BİLKAN, A. F. Ve DURMUŞ, T. I. (2013). *Sultanların şiirleri şiirlerin sultanları*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- İSEN, M. (2013). “Me’âlî”. *Türk edebiyatı isimler sözlüğü*. <http://www.turkdebeyatiisimler-sozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=30>.
- KAÇALİN, M. S. *Âhî Dîvân*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10590,ahidivani-mustafakacalinpdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 24.01.2016)
- KAPLAN, D. (2012). *Yazılı kaynaklarına göre Alevilik*. Ankara: TDV Yayınları
- KAPLAN, D. Alevilere atılan “mum söndü” iftirasının tarihsel kökenleri üzerine. *Hünkar Dergisi*. http://www.hunkardergisi.hitit.edu.tr/Makaleler/1475396660_dogan_kaplan.pdf (Erişim tarihi: 18.01.2016)
- KAVRUK, H., SELÇUK, B. (2009). *Filibeli Vecdî ve Dîvânı (Metin-Dizin)*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10611,filibeli-vecdi-divanipdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 11.11.2015).
- KAVRUK, H. *Şeyhülislam Yahyâ Dîvânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10655,seyhulislamyahyadivanihasankavrukpdf.pdf?0>
- KESKİN, N. K. Maşûk, aşık ve rakip arasındaki hiyerarşik ilişkiler. *Turkish Studies*, 5(3). http://www.turkishstudies.net/Makaleler/1559849386_18keskin_ko%C3%A7_neslihan.pdf.
- KILIÇ, R. Osmanlı Devleti’nin İran politikası (16. ve 17. yüzyıl). *Türk Dış Politikası Osmanlı Dönemi*, C. I. : 75-116. İstanbul: Gökkuşbu Yayınları. <http://host.nigde.edu.tr/remzikelic/makale/index.php?entry=entry091112-135422> (Erişim tarihi: 09.11.2015).
- KÖKSAL M. F. (2012). *Edirneli Nazmî Mecma’u’n-Nezâ’ir (inceleme- tenkitli metin)*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10721,edirneli-nazmi-mecmaun-nezairpdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 18.10.2015).
- KURNAZ. C. ve TATCI, M.. (2001). Ümmî divan şairleri ve *Enverî divanı*. Ankara: MEB Yayınları.

- KURTOĞLU, O. (2011). Osmanlı sosyal hayatında şiir: divan şiirinde afnâmeler ve cem sultan'ın kerem kasidesi. *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 8: 285-310.
- KUTLAR, F. S. (2004). *Arpaemini-zâde Mustafa Sâmî Divan*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10592,arpaeminizade-samipdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 13.11.2015).
- KÜÇÜK, S. (1994). *Bâkî Dîvânı*. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.
- MACİT, M. *Nedîm Dîvânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10635,nedim-divanipdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 23.11.2015).
- MELİKOFF, I. (1993). *Uyur idik uyardılar*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- MELIKOFF, I. (1999). *Alevi-Bektaşiliğin tarihi kökenleri, Bektaşî-Kızılbaş(alevi) bölünmesi ve neticeleri, Türkiye'de Aleviler-Bektaşiler-Nusayriler*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- OCAK, A. Y. (1996). *Babaîler isyanı Aleviliğin tarihsel altyapısı yahut Anadolu'da İslâm-Türk heterodoksisinin teşekkülü*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- OCAK, Ahmet Yaşar. (1998). *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15.-17. Yüzyıllar)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- ÖZTÜRK, M. (2015). Gazadan gazele: divan şiirinde hamasi gazeller. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12: 84-101.
- SEFERCİOĞLU, M. N. (2011). Âlim bir şâir: Nev'î. *Dil ve Edebiyat*, 28: 18-38.
- Solakzâde Mehmed Hemdemî Çelebi. (1298). *Solakzâde Târîhi*. İstanbul.
- SÜMER, F. (1976). *Safevî devletinin kuruluşu ve gelişmesinde Anadolu Türklerinin rolü*. Ankara: Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü Yayınları
- Şah Tahmasb-ı Safevî. (2001). *Tezkire*. (Çev.: Hicabi Kırlangıç). İstanbul: Anka Yayınları.
- TULUM, M. ve TANYERİ, M. A. (1977). *Nev'î divanı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- TURAN, A. (1992). Anadolu Alevileri-kızılbaşlar. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VI: 46.
- ULUERLER, S. (2013). Osmanlı-Safevî ilişkilerinin başlangıcı sürecinde Osmanlı'da kızılbaş algısı. *Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*. 12-37.
- UYŞAL, A. (2010). *Hafız Ahmed Paşa divanı (metin-inceleme)*. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- ÜST, S. *Edirneli Nazmî dîvânı (inceleme-metin)*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10604,edirneli-nazmi-di-vani-sayfa-1-1989pdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 10.11.2015).
- ÜZÜM, İ. (2002). Kızılbaş. *DİA*, XXV: 546-557.
- YAKAR, H. İ. (2009). *Gelibolulu Sun'î Dîvânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10612,gelibolulupdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 16.01.2016)
- Yavuz Sultan Selim. (1904). *Divan*. (neşr: Profesör Horn). İstanbul.
- YAZICI, T. (1967). Safevîler. *İA*,X: 53-59. İstanbul: MEB Yayınları.
- YINANÇ, M. H. (1944). *Türkiye tarihi Selçuklular devri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

ZÜLFE, Ö. (2010). *Hecrî Divân*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10618,hecridf.pdf?0> (Erişim tarihi:02.01.2016).

ZÜLFE, Ö. *Nâşid Divan*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10634,nasidmetinpdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 10.11.2015).

